

ПОПУЛІЗМ У СЛОВАЦЬКІЙ ПОЛІТИЦІ: ФОРМИ ПРОЯВУ І ТЕНДЕНЦІЇ РОЗВИТКУ

Активізація популістів і актуалізація популістських лозунгів є ключовими трендами політичного розвитку в країнах Центральної Європи, і зокрема в Словацькій Республіці. Популізм у Словаччині – це феномен не тільки сьогодення, адже тією чи іншою мірою вплив популістських сил проявлявся на різних етапах її політичного розвитку. Але результати останніх парламентських виборів 2020 р. ознаменували своєрідний «тріумф популізму», коли популістські сили очолили владну коаліцію. Саме тому і сучасність, і політичне минуле Словаччини викликають інтерес в аспекті вивчення популістських партій і феномена популізму загалом.

У представленій доповіді висвітлюються особливості феномена популізму в Словаччині в розрізі його основних форм і тенденцій розвитку.

Популізм – це складний і амбівалентний соціально-політичний феномен, як в емпіричній, так і в теоретичній площинах аналізу, що створює певні труднощі для цілісної концептуалізації. Дослідники з різних сторін підходять до вивчення популізму, підкреслюючи його ідеологічні, дискурсивні та технологічні характеристики. На відміну від усталених ідеологічних течій популізм є аморфною і суперечливою ідеологічною конструкцією, що може використовувати полярності різних ідеологічних доктрин, виходячи з практичної потреби своїх носіїв (політиків, партій). Важливо розмежовувати популізм як ідейно-політичну конструкцію або політичну стратегію, представлену відповідними носіями, і популістську політику як діяльність суб'єктів різного ідеологічного профілю, тобто не тільки популістських, але й програмних партій [2]. Для того, щоб партію віднести до категорії популістських, недостатньо її представникам час від часу вдаватися до популістської риторики, адже популізм повинен бути стійкою рисою загального профілю політичної сили. Емпіричні дослідження підтверджують, що тією чи іншою мірою елементи популізму були властиві більшості партій, представлених у словацькому парламенті [1]. Ті традиційні партії, які залишилися малосприйнятливими до популізму, несли через це електоральні втрати.

У контексті словацького досвіду варто підкреслити інверсійність системності та популізму, яка знаходила прояв у тому, що т.зв. «мейнстрімні» партії, прагнучи здобути підтримку виборців, часто використовували популістську риторику, а популісти, отримавши владний статус, послаблювали свій радикалізм. В Словаччині інколи складалася парадоксальна ситуація: популістські партії, риторика яких мала визначену антиелітарну та антисистемну спрямованість, одночасно функціонували як частини політичного істеблішменту, зокрема і його персональної складової – владної еліти [2]. З-поміж найбільш типових носіїв цих суперечностей варто виокремити Smer-SD,

HZDS, SNS. Однак у переважній більшості випадків набуття урядових функцій було фатальним для популістських партій.

Багатомірність суспільно-політичних трансформацій у центрально-європейському регіоні обумовила складність феномена популізму та ідеологічну різнобарвність його носіїв, які набували впливу в країнах з дуже різними соціокультурними та економічними параметрами розвитку. В Словаччині партійні репрезентанти популізму представлені як у лівій, так і у правій частині політичного спектра. Разом із тим, можливості застосування класичної «ліво-правої» дихотомії у словацькому контексті є дещо обмежені, й не тільки через іманентно властиву популізму ідеологічну еkleктичність і суперечливість. На позиціонування популістських партій впливає комплекс специфічних історичних, політико-культурних і ситуативних чинників, що ускладнює ідеологічну ідентифікацію суб'єктів (в межах «ліво-правої» шкали). Приміром, ідеологічна платформа колись могутньої владної партії HZDS – це суміш націонал-популізму, соціального популізму, лівих і правих закликів, що кон'юнктурно змінювалася впродовж 1990–2000-х рр.

Значного поширення у Словаччині набув феномен «центристського» популізму, з позицій якого в минулому розпочинали свою діяльність такі парламентські партії як SOP, ANO, Smer, Sme rodina, OĽaNO. В кінці 1990-х – на початку 2000-х рр. центристський популізм позиціонувався як альтернатива чи «третьої шлях» у протистоянні між двома антагоністичними таборами (мечіарівський авторитаризм vs демократична опозиція) [3, с. 50], згодом – як альтернатива традиційним партіям.

На сучасному етапі особливо небезпечним є ультраправий популізм, який репрезентує парламентська партія «Kotlebovci–ĽSNS». Ідеологічний профіль ĽSNS – це суміш популізму, ультра націоналізму, євроскептицизму та антиглобалізму. В практичній площині екстремізм партії проявляється в організації протестних антимігрантських, антиромських політичних акцій і демонстрацій [4, с. 264]. До 2016 р. праві екстремісти та ультра націоналісти перебували на маргінесі політичного життя, попри те що націонал-популізм періодично знаходив широку електоральну базу в Словаччині. На парламентських виборах 2016 і 2020 рр. партія М. Котлеби пододала прохідний бар'єр, здобувши 8% голосів. Попри сподівання, що представництво в парламенті ультраправих буде обмежено тільки однією каденцією, їхня підтримка у Словаччині залишається значною.

Стійкою складовою словацької політики є національний популізм, який базується на використанні популістських стратегій з яскраво вираженим етнічно-національним забарвленням і прословацькою риторикою. З-поміж найбільш успішних представників цього напрямку варто виокремити SNS, Smer–SD, HZDS, які неодноразово були у складі урядових коаліцій.

Невіддільною частиною суспільно-політичного дискурсу в Словаччині, починаючи з 1990-х рр., є соціальний популізм (насамперед антиреформеного спрямування), до якого вдавалися як владні, так і опозиційні партії. Політичні еліти були розділені в ключових питаннях системних реформ і ретранслювали відповідні меседжі масам. Популістські партії черпали політичний капітал,

маніпулюючи громадською думкою щодо ліберальних реформ та їхніх негативних соціальних наслідків, а також щодо послаблення впливу держави та зростання корупції. Слід зазначити, що у словацькому суспільстві популістські гасла знаходили відповідний сприйнятливий ґрунт, спираючись на неоднозначну оцінку перетворень, соціокультурну спадщину доби авторитаризму та комунізму, традиції патерналізму, очікування сильної соціальної держави, персоніфіковане сприйняття політики, міфологізацію етногенезу та ін.

Специфікою словацьких популістських партій є їхня пов'язаність з особою політичного лідера, що зокрема проявляється в формі т.зв. «харизматичного популізму». З-поміж найбільш відомих партійних лідерів, які стали рупорами популістських гасел у відповідний період своєї діяльності, слід назвати В. Мечіара (HZDS), Я. Слоту (SNS), Р. Фіцо (Smer–SD), І. Матовіча (OĽaNO), Б. Коллара (Sme rodina), М. Котлебу (ĽSNS). У сучасних умовах медіатизації та персоніфікації політики популістські партії є краще пристосованими до різних каналів комунікації з електоратом. Загалом же для словацької політики характерний високий ступінь персоналізації, який послаблює інституційну та ідеологічну основу партійної діяльності, створює загрози існування партій без свого «обличчя».

В останнє десятиліття у Словаччині актуалізувалося ряд суспільних тем, які охоче ретранслюють у своїх електоральних меседжах популістські партії. Мова йде насамперед про антимиґраційну, євроскептичну, антикорупційну та антиелітарну риторичку словацьких політиків і партій.

В умовах загострення міграційної кризи у 2015–2016 рр. критика кроків ЄС лунала з різних полюсів словацького політикуму, як мейнстрімного, так і популістського. Найбільшого резонансу вона набула напередодні парламентських виборів 2016 р., коли чимало політиків і партій, як владних, так і опозиційних, зробили міграцію головним питанням своїх мобілізаційних стратегій. Однак стійка антиіммігрантська та ісламофобська позиція є наріжним каменем політичних кампаній передусім ĽSNS. З парламентських партій також правоорієнтована партія «Sme rodina» часто експлуатувала антиіммігрантські гасла. Ці ж парламентські партії перебувають на певних євроскептичних позиціях: партія «Kotlebovci–ĽSNS» дотримується твердої критики ЄС, а «Sme rodina» – більш помірної.

Антиелітарність як сутнісна риса популізму присутня у закликах багатьох словацьких партій, які періодично її експлуатують, заграючи з виборцями. В контексті останніх електоральних циклів антиелітарний елемент популізму найбільш успішно ретранслювали OĽaNO на чолі з І. Матовічем, «Sme rodina» під керівництвом Б. Коллара і ĽSNS під проводом М. Котлеби.

Боротьба з корупцією була лейтмотивом парламентських виборів 2020 р. Її взяло на озброєння чимало партій, але голові електоральні дивіденди отримало об'єднання OĽaNO, рейтинг якого різко зростав упродовж двох місяців до голосування.

Останні парламентські вибори 2020 р. відзначилися приголомшливим успіхом популістів, які суттєво потіснили програмні партії. Правоорієнтовані

популісти з OĽaNO і «Sme rodina» увійшли в склад урядової коаліції, а праворадикали з партії «Kotlebovci–ĽSNS» знову отримали представництво в парламенті. Разом з тим, діючий формат коаліції та стиль її правління несуть потенційні ризики для тривалості та результативності функціонування уряду.

Очевидно, що словацькі популісти скористалися напруженою суспільною ситуацією, яка склалася напередодні парламентських виборів 2020 р. Однак успіх популістів – це не тільки реакція суспільства на кризову ситуацію, вплив харизми лідера чи вдала маркетингова стратегія, це й ознака кризи легітимності традиційних партій і стагнації інститутів ліберальної демократії, що є відчутним не тільки в словацькому, але й у центральноевропейському контексті. Популістські, антисистемні партії набувають значного політичного впливу в країнах як сталої, так і молодій демократії, що потребує уважного аналізу цих процесів. А присутність у словацькому парламенті партії М. Котлеби, діяльність якої має правоекстремістські ознаки, додає ризиків неліберального регресу. На тлі ерозії центристської політики системних партій частина виборців сприймає активізацію радикалізму та популізму як появу у них реальних політичних альтернатив, що й відображається на результатах голосування.

Загалом характеристики популізму та популістських партій у Словаччині співвідносяться з ключовими рисами популістів в інших країнах Центральної Європи: невиразний ідеологічний профіль і розмита програмна спрямованість; антиелітарна риторика, егалітарні та націоналістичні гасла; антикорупційна критика діючого уряду та системних партій; антиміграційна, євроскептична, антиглобалістська спрямованість меседжів; низький рівень партійної інституціоналізації та ін. Більша частина зазначених характеристик іманентно властива словацькому популізму, інша частина знаходила ситуативну актуалізацію (наприклад, антиміграційна, євроскептична спрямованість). У контексті електоральних циклів 2016–2020 рр. окреслюється нова проєкція партійно-політичного розвитку, в умовах якої ослаблюється потенціал системних партій і зростає електоральна вага популістів. Така ситуація не сприяє стабільності парламентсько-урядової системи та прогнозованості політичного розвитку Словаччини.

1. Kohutova L., Repiska M. The Risks of growing Populism and the European elections: The Populism and the Slovak Republic. URL: <https://www.iedonline.eu/download/2014/bratislava/IED-2014-Populism-and-the-Slovak-Republic-Linda-Kohutova-Michaela-Repiska.pdf>
2. Mesežnikov G. 2016. Štvrtstoročie populizmu na Slovensku: vo vláde a v opozícii. *Denník N*. 12. mája. URL: <https://dennikn.sk/458294/stvrtstorie-populizmu-slovensku-vo-vlade-opozicii/>
3. Učeň P. Centristický populizmus ako nová kompetitívna a mobilizačná stratégia v slovenskej politike. *Vláda strán na Slovensku: skúsenosti a perspektívy* / Gyárfášová O., Mesežnikov G. (Eds.). Bratislava: IVO, 2004. S. 49–76.
4. Ключкович А. Перехід до демократії в Словаччині: динаміка та суперечності суспільно-політичних трансформацій: монографія. Ужгород: АУТДОР-ШАРК, 2019. 416 с.